

Zničená kultúrna krajina Považského Podhradia: príspevok k obnove a revitalizácii kultúrnych krajín

*Destroyed Cultural Landscape of Považské Podhradie:
Contribution to the Reconstruction and Revitalization
of Cultural Landscapes*

Marek Turošík

Abstract:

The 18th and 19th century was in Czech and Slovak lands influenced by English landscape parks – specific cultural landscapes. Many of these parks were, as the time passed, drastically changed or totally disappeared. Technological progress, expansion of the built zones and insufficient protection of the past led to the loss of many valuable works. Such a case also is a cultural landscape in Považské Podhradie that was created as a complement to nobility seat – at first baroque, later after rebuilding a rococo mansion. After rebuilding of this estate also the change of the park succeeded, which at that time included also the ruins of the Bystrica Castle (Považský hrad) dominating the valley. Good quality landscape composition was created with a clearly perceivable dominant – a relict of medieval fortress architecture with dramatic views of the rocky formations and peaks of Súrov mountains. Today there is almost nothing left from this cultural landscape and into the valley whose banks were covered by it, is today filled with highway, high speed railway and high artificial water channel of the Váh river. How to deal with the country like the one mentioned? How to reconnect to the past and rediscover valuable cultural aspects? Article will be dealing with restoration and examples of disrupted landscapes, where the historical landscape composition of Považské Podhradie will serve as model study.

Keywords:

Reconstruction of landscape composition; restoration of landscape memory; landscape composition; Považské Podhradie; Súrov mountains; Manín; park; Považský Castle

TUROŠÍK, Marek (2020). Zničená kultúrna krajina Považského Podhradia: príspevok k obnove a revitalizácii kultúrnych krajín. In: KUGL, Jiří, ed. *Člověk, stavba a územní plánování 13*. ČVUT v Praze, Fakulta stavební. pp. 70–87. ISBN 978-80-01-06762-8. ISSN 2336-7687.

Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uvedte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

1 Komponovaná krajina

Človek od nepamäti tvárni krajinu. Tvárnil ju z rôznych dôvodov. Tvárnil ju ako svoj domov, či zdroj obživy. V neskorších časoch sa krajina pre človeka stala zdrojom estetického zážitku, či úniku od industriálneho času. V časoch baroka bola krajina miestom projekcie ideí, či predstavenia rozhladenosti a bohatstva. V každom čase vznikali diela spojenia ľudskej tvorivej činnosti a tvorivej činnosti často premenlivej prírody, tak vzniká kultúrna krajina so svojimi špecifikami. Človek svoje duchovno, svoj spôsob života odtláča do krajiny. Božie muky, kaplnky v krajine, či jasne rozoznateľné črty baníckej, alebo poľnohospodárskej krajiny sú o tom dôkazom. Kupka píše, že všetky krajiny sú dokladom vývoja ľudskej spoločnosti a sídel v priebehu histórie, pod vplyvom fyzikálnych obmedzení alebo príležitostí daných ich prostredím a vplyvom postupných spoločenských, ekonomických a kultúrnych vplyvov. (Kupka, 2012) Špecifickým dielom kultúrnej krajiny je zámerne esteticky komponovaná krajina. Kupka ju definuje ako krajinu zámerne navrhnutú a vytvorenú človekom, ktorá obsahuje záhrady, parky a ďalšie krajinárske úpravy vytvorené z estetických a ideových dôvodov, ktoré sú častokrát spojené s cennými sakrálnymi, alebo profánnymi stavbami a ich areálmi. (Kupka, 2012) Takéto krajiny sa v 18. a 19. storočí objavujú aj na území Česka a Slovenska. Spišský Jeruzalem, Lednice - Valtice, Lednické Rovne, Kuks, Voderady, Dubnica nad Váhom, Vlašim a mnohé ďalšie sú komponovanými krajinami obsahujúcimi zámerne utváranú zeleň spolu s objektmi roztrúsenými v krajine, ktoré slúžili ako kryštalizačné a pohľadové uzly krajiny. Tieto často rozľahlé komponované krajiny boli obrazom určitého svetonázoru. Po zaniknutí svetonázoru sa začali častokrát zjednodušovať. Veľké zásahy priniesla industrializácia. Tá spôsobila zhustovanie sídel, ich prelievanie do krajiny, či zásah infraštruktúrnych prvkov do krajiny, alebo vyrovnávanie riek. Dopad na krajinu bol obrovský a častokrát sa nebral ohľad na jej danosti, alebo na jej kultúrno-historické súvislosti, či kompozíciu. Tento prístup sa nevyhol ani komponovaným krajinám. V Čechách bola železnicou rozťatá Valdštejnova Jičínska kompozícia, horúcovodné rúry znehodnotili Porubský park pri Ostrave. Príkladom znehodnotenej krajinnej kompozície je aj zdevastovaný a takmer zaniknutý park v Považskom Podhradí, ktorý podľa archívnych zdrojov začal vznikať v roku 1774. (ŠA ZA so sídlom v BY, 1922)

2 Cieľ a metodológia

Výskum je riešený metodológiou rozdelenou do piatich krokov, ktoré boli sformované pre konkrétny riešený problém. 1) Výskum archívneho materiálu a korenšpodencia so spracovateľmi historických výskumov, 2) Štúdium teoretickej literatúry venujúcej sa dominantne komponovanej krajine 3) Analýza formou rešeršov príkladov podobných realizácií 4) Terénny výskum- územie bolo zanalyzované v rôznych ročných obdobiach za posledné desaťročie s rozsiahlou fotografickou fotodokumentáciou. 5) Výskum formou „research by art“, pre jednotlivé ťažiskové uzly boli spracované rozsiahle akvarelové štúdie, overujúce výtvaronodizajnersku aplikáciu vybraných prístupov na krajinu v Považskom Podhradí.

3 Považské Podhradie

Komponovaná krajina Považského Podhradia bola utváraná ako doplnok sídla šľachtického rodu Balašovcov a neskôr Sapáryovcov, ktorí boli majiteľmi panstva. (Ondreičková et al., 1974) Kompozičné zmeny krajinárskeho diela môžeme rozdeliť do dvoch fáz. Prvou je fáza spojená s úpravami bezprostredného okolia barokového kaštieľa. Druhá omnoho kvalitnejšia kompozícia prechádza do krajiny a komponuje ju ako celok sústredený na sídlo miestnej šľachty, ktoré do seba zahrňuje zručaninu Považského hradu ako svoju autentickú ruinu. Rodina Sapáryovcov predala svoje majetky vo Viedni, a tak sa

z Považského Podhradia stalo ich hlavné sídlo. Z krajinskej kompozície sa zachovalo iba torzo. Preto bol pri získavaní predstavy o jej podobe a úpravách podstatný najmä archívny výskum, ktorý bol dopĺňaný výskumom terénu. Krajinnú kompozíciu predchádzali úpravy okolia kaštiela a zrejme kuchynskej záhrady, ktorá bola umiestnená pri Podhradskom majeri – na juh od kaštiela. Tento stav zachytávajú dve z vedút z konca 18. storočia a na mape jozefinského vojenského mapovania. Prvá z nich ukazuje ešte barokovú podobu sídla, pred ktorou sa nachádza na brehu Váhu vysadená vegetácia. Vedľa kaštiela sa nachádza polkruhový objekt, nad kaštieľom malý, zrejme vyhlídkový altán. Tento objekt je v zmenenej podobe viditeľný aj na neskorších zobrazeniach a jeho základy sú dodnes jasne rozpoznateľné. Druhá veduta z konca 18. storočia dokladuje okolité úpravy kaštiela už za čias Sapáryovcov. Pred kaštieľom je umiestnená socha Nepoškvrnenej, ktorú dal postaviť gróf Sapáry, nad kaštieľom je umiestnený vyhlídkový altán.

Samotná krajinná krajinnárska kompozícia je však viditeľná až na mape II. vojenského mapovania, kde jasne vidno rady topolí na druhom brehu Váhu, ktoré upriamovali pohľad na sídlo šľachty v jednom smere a v druhom smere rámovali pohľad na masívne skalné útesy – Manínsku tiesňavu.

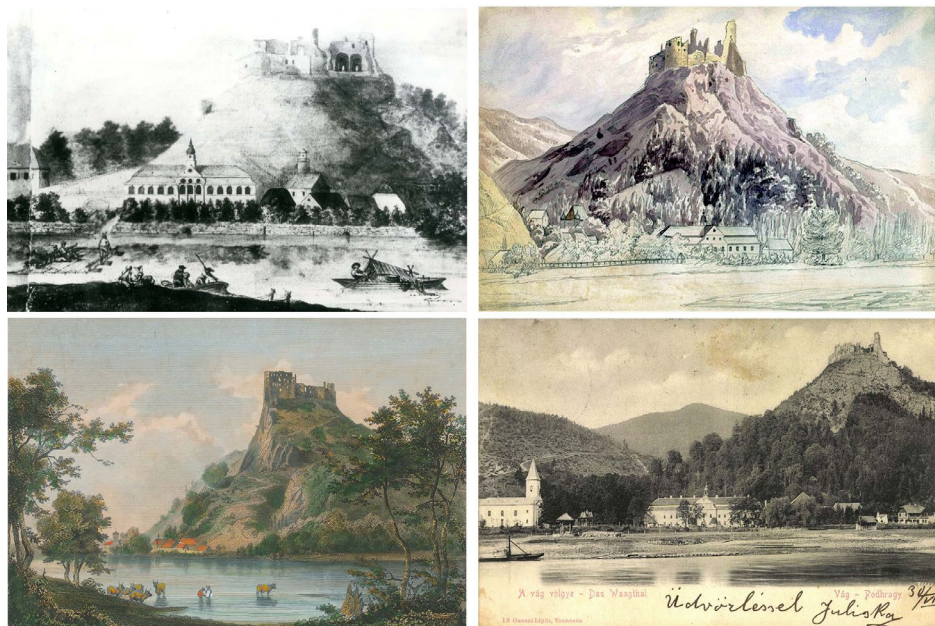
obr. 1 – Mapa II. Vojenského mapovania z roku 1839. Časti parku: a)okolo kaštiela b)serpentínové cestičky c)aleje topoľov čiernych (i keď nezaznačené na mape vojenského mapovania podľa textu Alojza Medňanského už museli existovať) d) severná rovinatá časť parku e) kuchynská záhrada na boku miesta pre tancovanie panstva „pod lipami“ f)jazierko v lese. Pohľadové dominanty parku: x) Považský hrad y) Manínska tiesňava

Zdroj: Österreichische Staatsarchiv, Franziszeische Landesaufnahme, Signature 29_35.

obr. 2 – Výseky častí parku z mapy II. Vojenského mapovania z roku 1839. ab)priestor okolo kaštiela a na mape neznačené serpentínové cestičky na svahu za kaštieľom, ktoré už v tom čase existujú. c) aleje topoľov sústreďujúce panstvo ku kaštieľu. Rad oproti kaštieľu (pod písmenom G) rozšírený pre pohľad na Manínsku tiesňavu d) severná časť parku – klukaté cestičky so zákutiami, pod horou vodný kanál s malou stavbičkou e)geometricky usporiadaná kuchynská záhrada – na boku kruh líp, kde panstvo zvyklo tancovať f)málo znateľný kruhový násyp v lese uprostred ktorého sa nachádza jazierko

Ďalšími časťami anglického parku bola rovinatá časť s jazierkami na sever od hradného kopca a kaštiela, geometricky usporiadaná kuchynská záhrada vedľa majera, ku ktorej sa pričlenil kruh líp nazývaný „pod lipami“. Ako sa dozvedáme zo staršieho literárneho textu Malebnej cesty dole Váhom od Alojza Medňanského, ktorý vznikol niekedy v rozmedzí rokov 1813 a 1826, bol hrad v tejto kompozícii sprístupnený serpentínovými cestičkami. „Zato musel vrch dvíhajúci sa bezprostredne za zadnou stenou budovy strpieť, že ho popretínali hadiacimi sa cestičkami a umiestnili zátišia na oddych na viacerých miestach s krásnym výhľadom, takže so sadom tvoril veľmi malebné pozadie pôvabným tvarom vábného zámku... Tunajšia zrúcanina ovláda nielen celé okolie, ale je aj stálym sprievodcom každého, kto sa prechádza pod ňou v blízkom parku.“ (Mednyanský, 1962) Stav zachytený na františkovom mapovaní je možné vidieť na maľbách E. Sóosa, ktorý zobrazuje Podhradie pred stavbou kostola, ktorého základy boli položené v roku 1843 (dokončený bol v roku 1861). Na obrazoch jasne vidno topole, ktoré boli veľmi dôležitým prvkom kompozície, serpentínové cestičky, sochu Nepoškvrnenej. Pri brehu Váhu vidno malý objekt – drevený pavilón, ktorý je zaznamenaný na niekoľkých pohľadniciach od prelomu 19. a 20. storočia do roku 1914. Jeho základ do dnešného dňa existuje. Ďalším dokladom o stave parku sú Rohbockove rytiny, ktoré opäť zachytávajú serpentínové cestičky a pastorálny charakter parku, pre ktorý bola veľmi dôležitá prítomnosť Váhu ako zrkadliaceho elementu. Park sa v 20. storočí zmenil pod vplyvom zmenených sociálno-právnych pomerov (ŠA ZA so sídlom v BY, 1408-1892) a pod vplyvom „pokrokového“ veku. Snímky z prelomu 19. a 20. storočia ukazujú umelecky poňatým plotom (Balušík, 2019) ohradený park vyňatý z komponovanej krajiny.

obr. 3 – Veduty Považského Podhradia. Vľavo hore: koniec 18. storočia (Archív pamiatkového úradu SR), Vpravo hore: E. Sóos – stav okolo roku 1840 (AHV Považský hrad) Vľavo dole: Rohbock: Okolo roku 1856 (webumenia.sk) Vpravo dole: Pohľadnica z roku 1889 (hungaricana.eu)

Plotom ohraničený priestor parku sa nachádza v dobrom stave. Nájdeme tu pavilón aj vyhladkový altán. Zeleň je v dobrom stave. Topole, ktoré sa nachádzali aj na päte hradného kopca tu už nenachádzame. Krajinná kompozícia sa tak rozdelila na dva celky, ktoré začali žiť svojím životom. Bezprostredné okolie kaštieľa sa udržiavalo podľa využitia/nevyžitia samotného objektu a zvyšok krajinej kompozície za bránami plotu postupne zanikal. Na snímkach z prvej polovice 20. storočia vidíme posledné kusy topoľov čiernych, ktoré kedysi tvorili dvojradové aleje vytryskujúce do krajiny od rokokového kaštieľa. Neskôr bol ich osud, ako aj osud niekoľkých vyhlásených pamätných stromov (Archív Pamiatkového úradu Bratislava, 1922) nachádzajúcich sa za cestou pred kaštieľom, spečatený výstavbou sedemmetrového násypu hydrocentrály a nasledujúcimi úpravami Váhu v šesťdesiatych rokoch. (SME, 2004, Považské Podhradie, 2019) Výstavba kanála bola spojená aj s kanalizačnými úpravami riekok kedysi tvoriacich zákutia rovinatej severnej časti parku pri obci Šebešťanová. Pri týchto úpravách bola pred kaštieľa odstránená socha Nepoškvrneného počatia Panny Márie, ktorú dal vystavať Peter Sapáry zodpovedný za azda najväčší rozvoj parku. V 50. a 60. rokoch sa zásadne zmenila výsadba pred rokokovým kaštieľom, ktorá súvisela s premenou kaštieľa na liečebný ústav. (Ondreičková, 1974) Kvôli týmto úpravám je možné 60. roky charakterizovať ako koniec komponovanej krajiny v Považskom Podhradí. V 50. rokoch bol po víchrici vyrúbaný kruh lúp pri niekdajšej kuchynskej záhrade a Podhradskom majeri. Na mieste tejto záhrady vznikla základná škola. V 70. rokoch kaštieľ chátral a bol premenený na sklad potravín a obilnín, čo má opäť zásadný vplyv na predpolie kaštieľa, ktoré sa zmenilo na zásobovaciu plochu pre nákladné automobily. Opustením a chátraním kaštieľa v nasledujúcich desaťročiach postupovala ďalej aj deštrukcia posledných zvyškov parku v okolí kaštieľa. Situácia v 21. storočí pridala k rozdeleniu kedysi komponovanej

krajiny ďalšie dve pretínajúce jazvy. Dialnicu a zmodernizovanú železnicu s vysokými protihlukovými stenami. Zážitok krajiny sa tak v údolí Váhu pri Považskom Podhradí dramaticky zmenil. Z krajiny pomalej, zrkadliacej sa vo Váhu a upozorňujúcej na krajinné dominanty je krajina zrýchlená a zanedbaná.

4 Čo s krajinou ako je táto? Je potrebné ju revitalizovať?

Krajina je základným prvkom individuálnej a kolektívnej životnej úrovne. „Kvalitná krajina teda musí byť právom pre každého: právom užívať nepoškodenú príjemnú a harmonickú krajinu, ktorá predstavuje tých, ktorí tam žijú a tých, ktorých ju vytvorili.“ (NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, 2010) Význam rekonštrukcie tejto aj podobných krajín je preto veľmi dôležitý. V dnešnom svetle, v časoch klimatickej krízy nastáva prehodnocovanie prístupov človeka ku svojmu prostrediu. Okrem obnovenia vzťahu ku ekologickejšiemu prežívaniu na planéte je dôležité obnoviť kultúrnu udržateľnosť, ktorá podporí pocit identifikácie človeka s priestorom. „Ak si nedokážeme udržať kultúru, nepomôže nám ani relatívne zdravé prostredie.“ (Gregorová, Špaček, 2008) Takýto prístup je o to dôležitejší v prípade Považskej Bystrice, v prípade mesta s vymazanou historickou stopou. Gregorová a Špaček (2008) zdôrazňujú, že kultúrna udržateľnosť je podmienkou udržateľnosti mesta, čo sa v minulosti v tomto meste nerešpektovalo. Kultúrna udržateľnosť nášho prostredia a kultúry, ktorá je skrytá aj v krajine, predstavuje aj dodnes málo využívaný potenciál „spolupráce medzi sférou kultúry na jednej strane a ekonomickým rozvojom na druhej strane.“ (NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, 2010)

5 Príklady k obnove narušenej krajiny

Možné smery pre revitalizáciu územia v Považskom Podhradí nám načrtávajú nasledujúce príklady. Zásahy do zdevastovaných krajinárskych kompozícií môžeme rozdeliť do niekoľkých kategórií a úrovní zásahu. Zásahy môžu byť konzervujúce, alebo reinterpretujúce. Intervencie sa môžu pohybovať vo veľkej mierke – krajinárskej a urbanistickej a náznakové zásahy, ktoré ostávajú v mierke dizajnu.

5.1 Malá mierka

5.1.1 Arkádna galéria v dedinke Basel, Kruikebe, Belgicko

obr. 4 – Objekt na hrádzi (Matthijs van der Burgt, Archdaily.com) Mapa před výstavbou protipovodňového násypu z roku 2007 – zvýraznená krajinárska alej tiahnuca sa od zámku ku rieke (Google earth) Mapa po výstavbe násypu z roku 2018, ktorý pretína krajinnú kompozíciu a vizuálne spojenie medzi zámkom a riekou. Červená bodka – miesto osadenia objektu Arkádnej galérie – vizuálneho mostu (Google earth)

Štruktúra dedinky Basel pri Kruikebe je lineárne rovnobežná s riekou Šelda. Približne v strede tejto línie sa nachádza centrum obce s kostolným námestím, vedľa ktorého sa nachádza hrad vybudovaný na mieste skorších opevnení v časoch neogotiky. (Kruikebe, 2019) Hrad je obklopený parkom s viacerými jazerami napojenými na systém poldrovej krajiny rieky Šeldy. Táto krajina poldrov a rieky bola s prostredím parku a hradu prepojená alejou a pohľadmi, ktoré po stáročia boli bežnou súčasťou života obyvateľov. Keďže práve táto poldrová krajina sa v posledných rokoch stala najviac zaplavovanou časťou Flámska, (Divisare, 2019) tak sa v súvislosti s adaptačnými opatreniami na zmenu klímy vytvoril niekoľkokilometrový násyp zabraňujúci vyliatiu sa rieky Šeldy. (Climate adapt, 2016) Tento niekoľkokilometrový násyp však vytvoril situáciu, v ktorej došlo k roztrhaniu územia na dve časti a stratilo sa stáročné vizuálne prepojenie krajiny. Násyp však na druhej strane poskytuje panoramatické pohľady do krajiny. Do takéhoto stavu bol belgickou agentúrou pre prírodu a lesy povolán leuvenský architekt Gijs van Vaerenberg. Ten sa rozhodne vytvorí objekt, ktorý bude artikulovať historické spojenie medzi poldrom a dedinou a umiestni ho presne na miesto, kde historická cesta prechádza do schodov protipovodňového valu. (Archdaily, 2019) Vytvára tu objekt, ktorý napomáha prečítať historické spojenie, ktoré tu existovalo a zároveň reaguje na dnešné pohľady vzniknuté prechádzaním sa po hrádzi. Objekt tvoria cikcakujúce pláty korténovej ocele, v ktorých je vyrezaný poloblúkový otvor. Výška otvoru ani jeho šírka sa nemenia, jediné čo sa mení, je výška násypu, čo artikuluje, že toto spojenie tu bolo ešte pred vytvorením násypu. Pri pohľade z aleje sa jednotlivé pláty schovávajú za seba do perspektívnej skratky, čo zdôrazňuje zaniknuté historické lineárne spojenie. V druhom čítaní objektu – pri čítaní z vrcholu hrádzky, dostáva pohľad na okolitú krajinu objektom hĺbkou. (Divisare, 2019) Objekt naznačuje stratené krajinné spojenie a pomáha pri čítaní krajiny. Podobné vizuálne prepojenie bolo stratené tiež v Považskom Podhradí.

5.1.2 Look, look, look, Berrington Hall

obr. 5 – Objekt (Bigmat international architectural agenda) Zdevastovaná časť parku s objektom (Hereford times) Historická situácia záhrady (National trust)

Intervenciou v malej mierke je tiež projekt Look, look, look od štúdia Morrison. Oplotenú záhradu v Berrington Hall navrhol spolu s ostatnými parkovými časťami okolia šľachtického sídla Harleyovcov (National Trust, 2019) známy anglický krajinár Lancelot Capability Brown okolo roku 1783. (National Trust, 2019) Po niekoľkých zmenách majiteľov panstva sa začala táto časť krajinárskej kompozície využívať ako miesto pre chovanie dobytka, čo malo na ňu po viac ako sto rokoch takéhoto používania (Hereford Times, 2019) zdrvivý vplyv. V máji 2019 sa správy majetku ujala nezávislá organizácia National Trust fungujúca z veľkej miery na dobrovoľníckej báze, ktorá sa rozhodla postupne vyzbierať peniaze na obnovu tohto zriedkavého a posledného krajinárskeho diela Capability Browna. Jedným z prvých počínov obnovy zdevastovanej kompozície bolo vytvorenie pavilónu Look, look, look, ktorého vytvorenie bolo zadané lokálnym umelcom Heathrovi a Ivan Morrisonovcom. Pavilóny a iné objekty v historických krajinárskych parkoch slúžili na upútanie pohľadu v krajine. Tento objekt má pritiahnúť záujem verejnosti o obnovu parku, čo hovorí samotný názov, ktorý trikrát zvoláva „pozri“. Tvorcovia pred vytvorením objektu rok študovali históriu sídla Berrington, aby vytvorili dielo, ktoré bude ozvenou jeho slávnych časov. Tento výskum sa preniesol do diela. Stvárnenie objektu z myšlienky vytvoriť objekt priťahujúci zrak. Autori využili skladanie origami papiera na vytvorenie pavilónu, ktorý pripomína exkluzívnosť záhrady v ktorej sa pestovali v tom čase vzácne granátové jablká. Farba pavilónu je odvodená z interiérov samotného šľachtického sídla, no je v kontraste so záhradou. Pavilón má slúžiť ako miesto pre rôzne aktivity – workshopy, hry detí a podobne. Týmto sa objekt odvoláva na gregoriánsky životný štýl odohrávajúci sa v záhradných pavilónoch. (Archdaily, 2019) Pavilón Look, look, look provokuje ako svojím umiestnením v osi záhrady, tak materiálom, ktorý je v kontraste so záhradou. Je pútačom, ktorý snáď pritiahne záujem na miesto, kde veľa neostalo, podobne, ako v Považskom Podhradí.

5.1.3 Intervencie v zámockom parku Vlašim

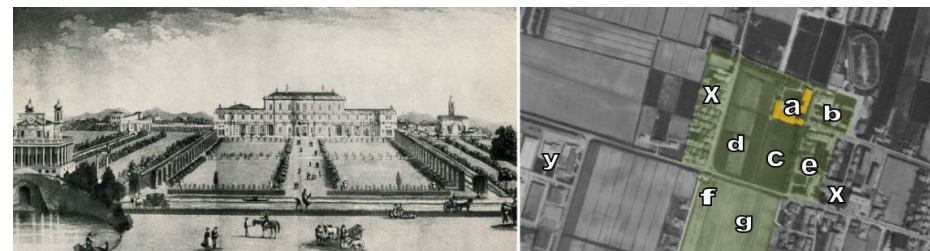

obr. 6 – Lúčny altán – rekonštrukcia zmiznutého objektu (atelier 2H), Nové detské ihrisko v parku (Ateliér 2H), Nový most (Archiweb.cz)

Pri zásahoch obnovujúcich zdevastované krajiny je možné nájsť vhodné analógie aj pri vstupoch do krajín neporušených. Preto je pri malých dizajnových zásahoch vhodné spomenúť aj Vlašimský park, ktorého niektoré zo súčasných intervencií vhodne materiálmi prírode vlastnými, oživujú čítanie krajiny parku. Park vzniká po zbúraní hradobného systému obkolesujúceho tamojší zámok do roku 1771. (Mesto Vlašim, 2013) Po zbúraní obrannej pevnosti zámok dostáva priame spojenie s okolitou prírodou, ktorá bola tvorená veľmi atraktívnym, ale členitým územím s náhornými plošinami, alebo zaujímavými skalnými úpravami. Cez územie prechádzala rieka Blanica a mlynský náhon. Tieto podmienky využili vtedajší majitelia manželia Auerspegovci na vytvorenie romantického parku. Na začiatku úprav vykonali rozsiahlu úpravu rieky Blanice, aby vzniklo riečne jazero s ostrovom uprostred. Zvyšok úprav venovali vytvoreniu siete trás pre prechádzky v parkovej krajine. Tie boli v mnohých prípadoch sprevádzané alejami z pyramidálnych topoľov, alebo dubmi. Stromy okrem sprevádzania a rámovania pohľadov v krajine vymedzovali intímnejšie priestory. Mnohokrát ich vysadili do kruhu práve pre takýto účel. Flóru dopĺňali najmä na exponovaných miestach bohaté kvetinové záhony. Krajinný park bol doplnený mnohými prvkami drobnej architektúry a dizajnu. Maurská besiedka, divoký most, vyhladky, pustovňa, voliéry, rybáreň, grotta, mešita, čínsky pavilón, prameň studničky - Benátska studánka a ďalšie. Vďaka nim návštevník objavoval zákutia krajiny. Väčšina z týchto objektov už dnes neexistuje. V 90. rokoch 20. storočia vzniká nový záujem o park, ktorý bol v dezolátnom stave a ten postupne prechádza novou výstavbou, ale neskôr aj rekonštrukciou niektorých zachovaných objektov. K týmto boli doplnené nové objekty, ktoré zastúpili zničené pôvodné prvky parku ale aj doplnili park o miesta pre hru detí. Za vytvorenie objektov bol zodpovedný ateliér 2H s.r.o a ateliér Ondreja Císlera. Novým objektom je drevený Lúčny altán, ktorý skratkovite preberá formu Amorovho chrámu, ktorý sa na mieste nachádzal. Ďalším je menšia lávka cez vodný náhon, ktorá sa konceptuálne odraža od dnešnej ikony parku – Čínskeho pavilónu a na svoju konštrukciu volí tradičný čínsky princíp prepletanej klenby, ktorý sa neskôr používal aj v časoch talianskej renesancie. Zaujímavým novým doplnkom parku je aj detský tunel, ktorý vychádza z prírodného tvaroslovia a zapadá do lesnej časti parku.

5.2 Veľká mierka

5.2.1 Reinterpretujúce náznakové zásahy v zmiznutej krajine Vily Farsetti v Santa Maria di Sala.

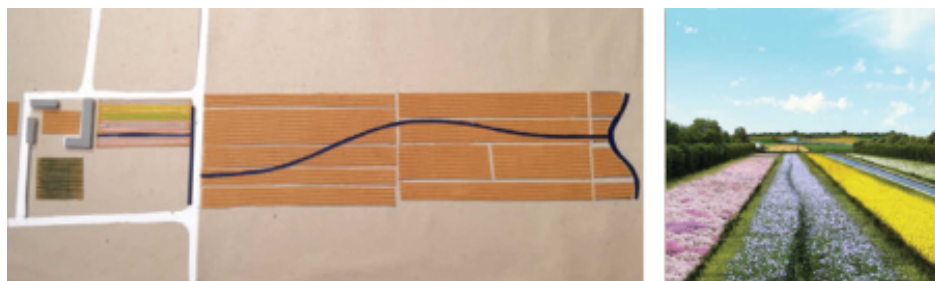

obr. 7 – Pohľad na historickú kompozíciu vily Farsetti (wikipedia) Ortofotomapa zachytávajúca stratu krajinárskeho prostredia vily v 20. storočí (FBSR), zeleným podfarbením je vyznačená plocha zachytená na historickom vyobrazení a)vila b)centrum obce s kostolom c) zrkadlo d,e) bočné lineárne časti kompozície f)miesto bývalého jazierka g)predpolie umožňujúce vizuálne napojenie na okolitú krajinu, Novovzniknuté rušivé prvky x)zastavovanie blížiace sa k vile y)priemyselný závaod

V júni 2018 sa uskutočnil krajinársky workshop organizovaný talianskou neziskovou organizáciou zaoberajúcou sa krajinou – Fondation Benneton Studi Recherche v mestečku Santa Maria di Sala, kde takmer úplne zmizla krajinárska kompozícia sprevádzajúca rokokovú vilu Farsetti. (FBSR, 2018)

Vila Farsetti v talianskej Santa Maria di Sale bola postavená medzi rokmi 1744 a 1774 architektom Paolom Possim, ktorého najal zberateľ a mecenáš umenia Fillippo Farsetti. Vila bola postavená na základoch predchádzajúceho šľachtického sídla v krajinnej štruktúre určenej rímskou mriežkou – centuriáciou. Farsetti bol muž vysokej kultúrnej úrovne. Istý čas žil v Paríži a Ríme, kde plne pochopil hlavné črty baroka a novosť rokoka. (Vedovato, 2003) Po príchode do Santa Maria di Sala si chcel tieto vplyvy zhmotniť vo svojom sídle. Buduje novú vilu s rozsiahlymi záhradami, z ktorých sa zachovalo veľmi málo. Záhrada bola organizovaná v osi objektu vily. Po stranách boli aleje, ktoré rámovali pohľad do rurálnej krajiny. Jedna z nich končila vo veľkom jazere na druhej strane cesty. Dnes jazero, podobne ako pôvodná výsadba, neexistuje. Na konci 20. storočia sa začína s novou výsadbou, ktorá však nevychádza z pôvodnej situácie. Popri parku vyrástol priemyselný areál a cesta sa zmenila na veľmi rušnú dopravnú tepnu. Tieto skutočnosti tvorili podklad pre absolventský workshop krajinárskych diel.

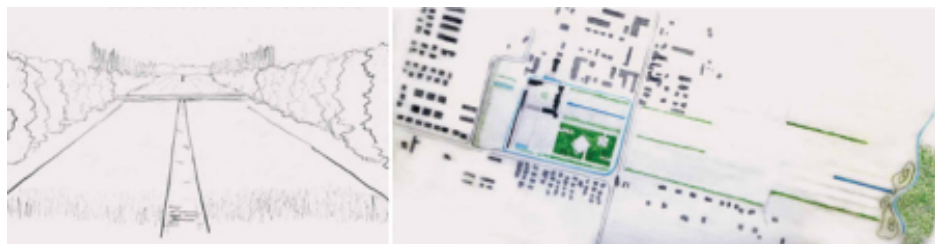
Mnohé z diel sa zamerali na obnovenie vzťahu s rurálnou krajinou, ktorá vrcholí pri rieke scole Lusore a na náznakové vyčlenenie pohľadu návštevníka vily. Dôležité v návrhoch bolo vizuálne odčlenenie priemyselného areálu a vybudovanie opätovného vzťahu s vodou. Krajina Veneta je okrem systému centuriácie známa aj systémom kanálov, keďže hladina podzemnej vody je tu tesne pod povrchom. Práve preto sa niektoré z výstupov zamerali na odkrytie tejto podzemnej vody, ktorá bola pravdepodobne využitá tiež v prípade historického jazierka zachyteného okrem rytiny aj na mapách z 19. storočia.

obr. 8 – Návrh Gregoria Grassiho – použitie krajinných pásov na predĺženie diaľkového pohľadu do krajiny z vily a jej bezprostredného okolia Vľavo: situácia zachytená na modeli, vpravo: vizualizácia diaľkového pohľadu (FBSR)

obr. 9 – Francesca Caleffiho, Arianny Lorenzon, Chiary Salemi a Alessia Tamiazza prináša prinavrátene kontaktu s vodnou plochou. Vľavo: pôdorys, vpravo: vizualizácia (FBSR)

obr. 10 – Arjoly Miraky, Sary Navacchie, Marty Ortolani a Mareka Turošíka sa zameriava na prinavrátene a rámovanie krajinného priehľadu vytváraním rámov kompozície z pásov stromov, v bočnej časti záhrady je vysadená súvislá zeleň s priestorovými výrezmi, ktoré tvoria reakciu na nevhodné pohľady z bočnej časti záhrady Vľavo: škica diaľkového stromami rámovaného pohľadu, vpravo: pôdorysná situácia (FBSR)

Návrh Gregoria Grassiho sa zameriava na rozvinutie diaľkového pohľadu z vily a jej spojenie s bežnou agrárnou krajinou, ktorej sa snaží dať nový rozmer. (FBSR, 2018) Do krajiny štruktúry bežných plodín sa vysadia pásy kvetov a krajinou ladne prebehne vodný kanál vytvorený zárezom do pôdy s vysokou hladinou podzemnej vody. Podobný princíp sa využil v Porúří v Nemecku, kde krajinný architekt Paolo Burghi v spolupráci s miestnym združením po dva roky vyberal úzke pásy kvetov do pšeničných polí, ktoré tak boli transformované jednoduchým zásahom v estetický objekt.

Štúdia Francesca Caleffiho, Arianny Lorenzon, Chiary Salemi a Alessia Tamiazza je sústredená na scénografiu vody, ku ktorej sa skláňa celé diane záhrady. (FBSR, 2018) Predpolie vily sa stáva divadlom pre rôzne aktivity – podobne ako tomu bolo v minulosti. Vo vedľajších priestoroch záhrady sú vysadené rôzne druhy rastlín, čo má odkazovať na botanickú minulosť parku vily Farsetti do mozaikových polí. Návrh neprechádza do krajiny a ostáva v tesnom okolí vily.

Projekt Umenie a príroda: kolekcia botanických priestorov autorského kolektívu: Arjoly Miraky, Sary Navacchie, Marty Ortolani a Mareka Turošíka sa sústreďuje na vytvorenie krajinných miestností v rôznych variáciách. Počnúc rámovaním hlavného pohľadu z vily, po vytvorenie malých priestorov v hmote vytvorených zeleňou. Všetky tieto miestnosti, počnúc hlavným predpolím, majú pripomenúť umelecké a filozofické záľuby Fillipa Farsettiho. (FBSR, 2018)

5.2.2 Konzervačná rekonštrukcia a dotvorenie Twickel Estate od Michaela van Gessela

obr. 11 – Schéma obnovy Umfassungsweg – prstenec cesty rôznymi atmosférami a krajinami panstva – panstvo prstencom Umfassungsweg prechádza do krajiny (Michael Gessel), Koncept obnovy komponovanej krajiny založený na hlavných kompozičných osiach a priehľadoch (Michael Gessel), nový most, ktorého zábradlia boli inšpirované vodnými rastlinami (Landezine), nové ružové altány inšpirované rastlinami (Landezine)

Rekonštrukcia rozsiahleho parku pri holandskom Deldene si vyžiadala zásahy v krajinarskej aj dizajnerskej mierke.

Šľachtické sídlo hradu Twickel sa vyvíjalo spolu s centrom mesta Delden. Park začal vznikať okolo šľachtického sídla z roku 1347 (Twickel 2018) a tvorí jedno z najzachovalejších diel krajinarskej architektúry v Holandsku. Aj napriek jeho zachovanosti spôsobenej priamym odkázaním posledného potomka šľachtického rodu nadácií si krajinarska kompozícia vyžiadala úpravy, ktoré sa vyrovnali ako s biologickými problémami, tak problémami spojenými s automobilizmom a prepojením parku s mestom, či zatraktívnenie parku novými dizajnovými elementmi. Tejto úlohy sa zhostil známy krajinnár Michael van Gessel.

Prvoradé bolo vyčistenie pohľadových osí a zabránenie rušivých vplyvov. Popri ceste boli urobené násypy zabraňujúce pohľadom, parkovisko bolo presunuté do lesa a obkolesené stenou zo živého plota. Mesto bolo napojené priamo z parku lávkami ponad komunikáciu. Hlavné osi boli artikulované doplnením vegetácie a jej prečistením. Vodné kanály boli opravené a upravené do nového kompozičného celku. (Twickel, 2019) V parku boli osadené nové parkové objekty. Ružový altán, rybársky most, kamenný most, či Gesselov most. Obnove sa dočkala aj okružná cesta rôznymi krajinami panstva Umfassungsweg, ktorá zapájala sídlo a park do širších krajinných súvislostí.

6 K obnove komponovanej krajiny Považského Podhradia

Zničená krajinárska krajina v Považskom Podhradí sa vo svetle jej dnešného stavu a uvedených príkladov dá obnoviť rôznymi spôsobmi. Návrh obnovy však musí reagovať na zmenenú situáciu územia. Kaštieľ už nie je stredobodom panstva, ale jedným z troch významných historických objektov hradného vrchu. Jeho prostredie bolo zásadne porušené, jeho dominancia v priestore sa vybudovaním sedemmetrového násypu pre náhon hydrocentrály nenávratne stratila. Tento stav preto ponúka možnosti prezentovať zvyšky parku ako súčasť a prostredie všetkých hodnotných historických objektov v Považskom Podhradí (kaštieľ a hrad), na ktorých môžeme vidieť ojedinelý úkaz na Slovensku – vývoj šľachtického sídla na jednom mieste. Z Považského hradu sa stáva vyhľadávaná turistická lokalita, Manínska tiesňava na druhej strane Váhu je tiež hojne navštevovaná, preto prezentácia a náznakové dotvorenie parku významne pomôže zjednoteniu tohto prostredia. Dotvorenie parku má aj ďalší obrovský význam, a to je oprášenie historických stôp a koreňov, ktoré boli v meste Považská Bystrica zotreté rozsiahlou asanáciou skoro celého historického mesta.

obr. 12 – Dnešný pohľad na krajinu pri Považskom Podhradí. (Google earth) V strede hore hradný vrch (a), napravo Manínska tiesňava (b). Dole mesto Považská Bystrica (c) Bariéry v krajine: d) umelé korytu Váhu vyzdvihnuté 7 metrov nad úroveň terénu e) diaľnica f) železničná trať s protihlukovými stenami

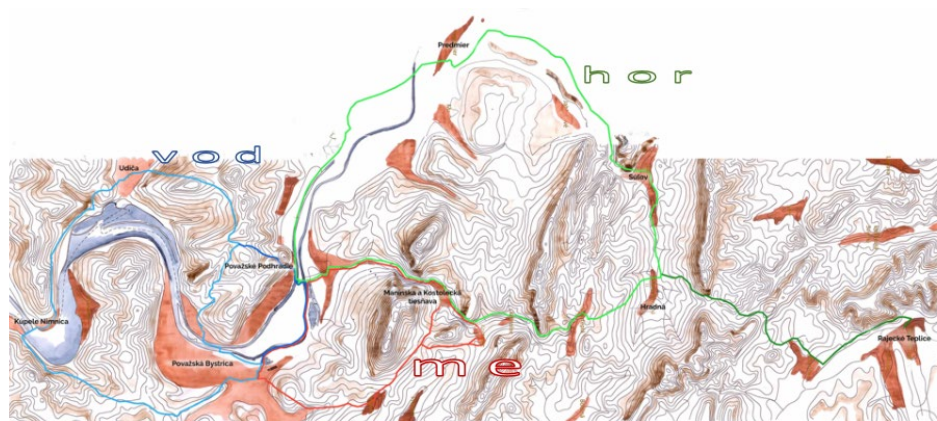
Pre samotný návrh je dôležité pojať niekoľko priestorov. Prvým sú bariéry, ktoré vznikli v údolí Váhu a ktoré bránia zažívaniu krajiny ako harmonickému celku. Dôležitým tu bude ako pojetie bariér, ktoré sú vnímateľné ako zblízka, tak v diaľkových pohľadoch z hradného vrchu, alebo z neďalekej Manínskej tiesňavy, tak plánované vybudovanie spojnice – lávky, či mostu cez rieku Váh. Kľúčovým je priestor medzi kostolom a kaštieľom.

obr. 13 – Predbežný návrh úprav pozostatkov krajinnej kompozície v Podhradí (autor) a) nová situácia so serpentínovými cestičkami ako hlavným prístupom na Považský hrad b) nástupné námestie s parkom c) vizuálny most – diaľkový pohľad z námestia d) nové objekty inšpirované historickými zobrazeniami

Toto priestranstvo tvorí hlavný nástup ku skupine historických objektov Považského Podhradia. Práve v týchto miestach sa v minulosti nachádzal historický parkový pavilón. Možno podobne ako objekt Look, look, look v Herdforthshire aj redizajn výrazného historického pavilónu môže naštartovať ďalšiu rekonštrukciu parku.

Tento dôležitý priestor je na jednej strane ohraničený historickou zástavbou rodinných domov, ktorých charakter je v budúcnosti dôležitý zachovať, na druhej strane zemným násypom hydrocentrály, cez ktorý v oddialených pohľadoch vidíme dramatické skaly Manínskej tiesňavy. Serpentinové cestičky, ktoré sa z veľkej časti zachovali, môžu po ich zabezpečení slúžiť ako vyhliadková a atraktívna cesta na Považský hrad. Hradný kopec má okrem cestičiek ďalšie zaujímavé elementy, skaly, nájdeme tu tiež historické parkové jazierko, ale aj výborné výhľady do krajiny i na historické objekty Podhradia. To svedčí o tom, že by mal byť širšie pojatý ako lesopark s výhľadovými bodmi a priesekami. Keďže časť rovinatej plochy parku sa v 20. a 21. storočí zabrala družstvom a neskôr priemyslom, bude potrebné tieto plochy vizuálne eliminovať. Táto plocha obsahuje aj dve riečky, ktoré pramene v blízkom okolí a dnes sú uzavreté do kanalizačného odtoku. Obnova parku ich môže priznať a vytvoriť zaujímavé miesta bezprostredného okolia historických objektov. Krajinársky park bol plný zvierat, ktoré sa napájali vo Váhu a pásli na jeho lúčach. Svahy nad západnou stranou hradného kopca poskytujú možnosť takéhoto prípadného využitia. Prezentácia a redizajn parku v Považskom Podhradí by mal do seba pojať aj staršie stopy na svojom území. Nachádzajú sa tu stopy osídlenia púchovskou kultúrou, ale tiež pozostatky prameňa s oloveným potrubím z čias renesancie, šibeničný vršok, či pozostatky kríža, ktorý kedysi stál na jednom zo svahov hradného kopca.

obr. 14 – Možné krajinné okruhy nadväzujúce na krajinu Považského Podhradia, ktoré by jej krajinnú kompozíciu začlenili do širšieho rámca (Google earth)

Podobne ako sídlo Twickel a jeho Umfassungsweg aj tu je veľmi potrebné ďalšie doznenie parku v krajine, ale aj prepojenie s mestom. V samotnom meste je možné tiež dosiahnuť previazanie s krajinnou a historickou zástavbou. Revitalizáciou riečky Domanižanka, doplnením o drobnú architektúru a pavilóny, trhoviská, peších a cyklotrás okolo rybníkov – dnes sú vodné plochy medzi Považskou Bystricou a Podhradím v troch výškových rovinách. Krajinné podmienky v údolí Váhu doslova volajú po pokračovaní komponovania krajiny na spojnici medzi Považským hradom a Manínskou tiesňavou – v lokalite Teplanských rybníkov, či vážskej nivy zvanej Široká. Hladina podzemnej vody je tu vysoko. Po odkrytí niekoľkých metrov zeminy sa podobne, ako v prípade okolia vily Farsetti objaví podzemná voda. Táto už dnes vytvára niektoré z vodných plôch rybníkov. Krajinnárskym dopovedaním je potrebné tento atraktívny priestor začleniť do širších súvislostí medzi Podhradím a mestom, ktoré dnes nemajú hodnotné spojenie.

obr. 15 – Úpravy krajiny medzi mestom Považská Bystrica a Považským Podhradím spracované počas diplomovej práce autora (autor)

7 Záver

Vyššie uvedené príklady a ich aplikácia na príklade zdevastovanej kultúrnej krajiny Považského Podhradia ukázali možnosti a cesty k záchranám kultúrnych krajín v zmenených priestorových a spoločenských podmienkach.

Literatura

- ARCHDAILY (2019) Arcade Gallery / Gijs Van Vaerenbergh [online]. 2019 [cit. 2019-12-08]. ISSN 0719-8884. Dostupné z: <https://www.archdaily.com/925668/arcade-gallery-gijs-van-vaerenbergh>
- ARCHDAILY (2017) Look! Look! Look! / Studio Morison. In: Archdaily [online]. Archdaily, 2019, 2017-07-11 [cit. 2019-12-08]. Dostupné z: <https://www.archdaily.com/875341/look-look-look-studio-morison>
- ARCHÍV PAMIATKOVÉHO ÚRADU BRATISLAVA (1922), Pamiatkové orgány na Slovensku 1919 – 1951, šk. č. 77 Považské Podhradie, inv. č. 878, Přírodní památky Považské Podhradí – list Županskému úradu Trenčín zo dňa 31. 10.1922.
- BALUŠÍK .L. (2019) RE: Socha Podhradie- info LB,[elektronická pošta], Správa pre: Marek Turošík, 22.10.2019, [cit. 2019-11-20].
- CLIMATE ADAPT (2016) Kruikeke Bazel Rupelmonde (Belgium): a controlled flood area for flood safety and nature protection (2014). Climate adapt [online]. The European Climate Adaptation Platform, 2016, 2016-04-26 [cit. 2019-12-01]. Dostupné z: <https://climate-adapt.eea.europa.eu/metadata/case-studies/kruikeke-bazel-rupelmonde-belgium-a-controlled-flood-area-for-flood-safety-and-nature-protection>
- DIVISARE (2019) Gijs van Vaerenbergh Arcade. Divisare [online]. Kruikeke: Gemeente Kruikeke, 2019, 2019-09-24 [cit. 2019-12-01]. Dostupné z: <https://divisare.com/projects/413679-gijs-van-vaerenbergh-matthijs-van-der-burgt-arcade>
- FBSR (2018) Il giardino di villa Farsetti a Santa Maria di Sala: Giornale del workshop internazionale [online]. Treviso, 2018 [cit. 2019-12-01]. Dostupné z: <http://www.fbsr.it/wp-content/uploads/2018/12/GiornaleWorkshop2018.pdf>. Fondazione Benetton Studi Ricerche.
- GREGOROVÁ J. ŠPAČEK R. (2008) Kultúrna udržateľnosť ako podmienka kultivovanej obývateľnosti mesta. Život. Prostr., Vol. 42, No. 5, p. 227 – 234, 2008.
- HEREFORD TIMES (2019) THOMAS, James. Unlocked after 150 years, Herefordshire's secret garden. In: Hereford times [online]. High Wycombe: Newsquest Media Group, 2019 [cit. 2019-12-08]. Dostupné z: <https://www.herefordtimes.com/news/17677251.secret-walled-garden-to-open-to-public/>
- KUPKA, Jiří Kupka. (2012) Komponovaná kulturní krajina. In: *Člověk, stavba a územní plánování VI*. ČVUT v Praze, Fakulta stavební (2012). Str. 90-96. ISBN: ISBN 978-80-01-05025-5
- KRUIBEKE (2019) Bezoek Kasteel Wissekerke. Kruikeke [online]. Kruikeke: Gemeente Kruikeke [cit. 2019-12-01]. Dostupné z: <https://www.kruikeke.be/product/441/bezoek-kasteel-wissekerke>
- LANDEZINE (2019), Twickel estate. Landezine [online]. Ljubljana: Landezine Media, 2019, 2011-04-08 [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: <http://landezine.com/index.php/2011/04/twickel-estate-by-michael-van-gessel/>
- MEDNYANSKÝ A. (1962 (1844)). Malebná cesta dolu Váhom, Bratislava : Tatran, s. 248
- MĚSTO VLAŠIM (2013) Historie parku. In: Zámek a park Vlašim [online]. Vlašim: Mesto Vlašim, [cit. 2019-12-08]. Dostupné z: <https://www.vlasimskypark.cz/historie-parku/>
- NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV (2010) STRÁNSKÝ, Martin. Chotkové a jejich vliv na trvale udržitelný rozvoj Dolního Povltaví. Veltruský park + Veltrusdominio = Terra didactica [online]. Olomouc: Národní památkový ústav, 2010, , 107 -116 [cit. 2019-11-08]. ISBN 978-80-86570- 17-4.
- NATIONAL TRUST (2019) Rare curved garden opens for the first time. National trust [online]. [cit. 2019-12-01]. Dostupné z: <https://www.nationaltrust.org.uk/berrington-hall/features/rare-curved-garden-returns-to-the-national-trust>
- ONDREIČKOVÁ R., BENCOVÁ J., MORÁVKOVÁ Z. (1974) Kaštieľ Považské Podhradie

- podrobný výskum a program pamiatkových úprav, Bratislava : SÚPSOP, s. nečíslované.
- POVAŽSKÉ PODHRADIE (2019) Kronika obce. Považské Podhradie [online]. Považské Podhradie [cit. 2019-12-08]. Dostupné z: <https://www.povazske-podhradie.sk/kronika-obce/>
- ŠA ZA so sídlom v BY (1408-1892), Panstvo Považská Bystrica 1408-1892
- ŠA ZA so sídlom v BY (1922) Slúžnovský úrad v Považskej Bystrici, šk. 167, spis č. 6028, Odpoveď Notariátu Považské Podhradie zo dňa 16. 10. 1922.
- SME (2004) Z histórie Vážskej kaskády. My Považská (SME) [online]. 2004, 2004-11-30 [cit. 2019-12-08]. Dostupné z: <https://mypovazska.sme.sk/c/1839649/z-historie-vazskej-kaskady.html>
- TWICKEL (2019) Spiegel des tijds. In: Twickel.nl [online]. Twickel: Twickel, 2019 [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: <https://twickel.nl/home/landgoed-twickel/de-tuinen/tuin-en-park/>
- TWICKEL (2018) Twickel estate folder. In: Twickel.nl [online]. Twickel, 2018 [cit. 2019-11-08]. Dostupné z: https://twickel.nl/wp-content/uploads/2018/01/TWICKEL-FOLDER-ENGELS-2018_LR.pdf
- UNESCO (1992) *Report of the Expert Group on Cultural Landscapes: La Petite Pierre (France) 24-26 October 1992* [online]. La Petite Pierre: UNESCO World heritage centre, 1992 [cit. 2019-11-27]. Dostupné z: <http://whc.unesco.org/archive/pierre92.htm>
- VEDOVATO, Loris (2003) La Villa Farsetti a Santa Maria di Sala presso Padova. Influenze romane nell'ambito veneto. In: Zeitenblicke [online]. Universität zu Köln, 2003, 2019 [cit. 2019-11-27]. Dostupné z: <http://www.zeitenblicke.de/2003/03/vedovato.htm>

Informace o autorovi

Ing. arch. Marek Turošík

Technická univerzita v Košiciach – Fakulta umení

marek.turosik@gmail.com